

TÜRKİYE'DE EKONOMİK GELİŞMELER VE BEKLENTİLER

(10 Kasım 2004)

Prof. Dr. Emin ÇARIKCI

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi

Kasım 2000 Likidite Krizi ve Şubat 2001 Finans Krizi sonrası IMF destekli bir Ekonomik İstikrar Programına ek olarak, ekonomi yönetiminde politik müdahaleleri asgari düzeye indirebilmek için BDDK ve Kamu İhaleleri Üst Kurulu gibi 10 Üst Kurul kurulmuş, ilaveten, Bankalar Kanunu, Hazinesin İç Borçlanma Kanunu ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı yasası gibi kurumların özerkliğinin ve Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanmasının müspet etkileri, ayrıca Ekonomik Programda mali disipline uyulmasının piyasalara güven vermesi sonucu Türk ekonomisi düzlüğe çıkmak üzeredir. Ekonomide 2004'deki gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmadan önce 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeleri, ayrıca 2004 gerçekleşme tahminleri ile 2005 yılı hedeflerini özetleyelim.

2002 yılı Ekonomik Gerçekleşmeleri: 2002 yılı için hedeflenen %3'lük GSMH büyüme hızı, %7,8'lik bir artış göstermiş, yıl boyunca dolar fiyatının 1,5 milyon TL dolayında seyretmesinin de müspet etkisiyle, 2002 yılı için hedeflenen GSMH 166 milyar dolar yerine yaklaşık 182 milyar dolar, Fert Başına Gelir (FBG) de hedeflenen 2316 dolar yerine 2609 dolar olarak gerçekleşmiştir (Bakınız. Tablo-1). Yıllık enflasyon 2001'deki %70'li seviyelerinden, 2002'de TÜFE'de %29,7, TEFE'de %30,8'e gerilemiştir.

2003 yılı Gerçekleşmeleri: GSMH Büyüme Hızı %5.9 artmış, ortalama dolar fiyatının 2002 seviyesinde (1,5 milyon TL) kalması sonucu, GSMH hedefi 200 milyar \$ iken, 239 milyar \$'a çıkmıştır (2002'den 2003'e %32 artış). FBG 2609 \$'dan 3384 \$'a (2002'ye göre %29.7 artış) gerçekleşmiştir. İthalat 68.7 ve ihracat ise 46.9 milyar dolar, Dış Ticaret Açığı -21,9 ve Cari İşlemler Dengesi açığı da -6,8 milyar dolardır. 2003'de yıllık enflasyon hızları TÜFE'de %18,4'e, TEFE'de de %13,9'a inmiştir. Bütçe Harcamaları 140 katrilyon TL, Gelirleri 100,2 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -39,8 katrilyon TL'ye (26,5 milyar \$), (SGK açıkları 15,9 katrilyon (ktr) TL=10,6 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,6 ktr.TL'dir.

2004 yılı Gerçekleşme Tahminleri: DPT'ye göre, GSMH Büyüme Hızı %10'a, GSMH 293 milyar \$'a, FBG 4112 \$'a ve Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre FBG de 7213 \$'a çıkacaktır. İthalat 95,5 milyar \$'a ve ihracat ise 62 milyar \$'a, Dış Ticaret Açığı -33,5 milyar \$'a ve Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı da -14,4 milyar \$'a ulaşacaktır. Yıllık enflasyon hızlarının ise, TÜFE'de %10'a, TEFE'de de %13,5'e inmesi beklenmektedir. Bütçe Harcamaları 153 katrilyon TL, Gelirleri 119 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -34 katrilyon TL'ye (22,7 milyar \$), (SGK açıkları 16 katrilyon (ktr) TL=10,7 milyar \$'a) ulaşacak, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,7 ktr.TL olacaktır.

2005 yılı Hedefleri: (Bakınız, Tablo-1) GSMH yaklaşık 298 milyar \$, FBG 4128 \$, SGP göre FBG 7300 \$, GSMH büyüme hızı %5, yıllık Enflasyon hızları da TÜFE ve TEFE'de de %8'şer, İthalat 104 milyar \$ (%8,9 artış), İhracat ise 71 milyar \$ (%14,5 artış) olup, Dış Ticaret Açığı -33 milyar \$, CİD Açığı da -10,6 milyar \$'dır.

2005 yılı Devlet Bütçesi Hedefleri: Harcamalar 168 Katrilyon (Ktr) TL; Transferler 107,7 ktr TL (56,6 ktr. TL faiz ödemesi), Cari Harcamalar 50,1 ktr. TL (39,3 ktr. TL Personel Giderleri), Yatırım ise 10,1 ktr. TL'dir. Gelirler 138,9 ktr. TL (Vergiler 119 ktr. TL)'dir. 2004'ten 2005'e Bütçe Harcamaları içinde, Transferler / Harcamalar %66'dan %64'e (Faiz Ödemeleri / Harcamalar %38,3'den %33,7'ye), Cari Ödemeler / Harcamalar %29,1'den %29,8'e, Yatırımlar / Harcamalar %4,6'dan %6'ya, Vergi Gelirleri / Harcamalar %69'dan %70,8'e, Faiz Ödemeleri / Vergiler %58'den %47'ye, Harcamalar / GSMH'de %36,1'den %34,9'a hedeflenmiştir. Bu durum

2005 Bütçesinin de bir Transfer ve Cari Harcamalardan oluştuğunu (107,7+50,1=157,8 ktr. TL) ve Bütçe esnekliğinin çok düşük düzeyde olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

TABLO-1. TÜRKİYE'DE BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER:2001-2005 (10 Kasım 2004)

-	2001	2002	2003	2004 (K)	2005 (P)
GSMH (Milyar Dolar)	144,0	181,7	239	293 (T)	298
Fert Başına Gelir (FBG), Dolar	2105	2619	3390	4112 (T)	4128
- Satınalma Gücü (SGP) ile FBG, \$	6073	6496	6890	7213	7300 (E)
GSMH Büyüme Hızı (%)	- 9,5	7,8	5,9	13,5 Haziran	5,0
- İmalat Sanayii Üretimi (% Değişme)	- 9,9	10,7	9,7	12,6 (Eylül)	8,0 (E)
◆ Kapasite kullanım oranı (%)	73,6	76,7	80,0	84,8 (Eylül)	83,0 (E)
Tüketici Fiyatları (TÜFE), %	68,5	29,7	18,4	7,2 Ekim (*)	8,0
Toptan Eşya Fiyatları (TEFE), %	88,6	30,8	13,9	12,8 Ekim (*)	8,0
Emisyon Hacmi (Trilyon Lira)	5282	7636	10 676	13 809 Kasım	20 000 (E)
Bütçe açığı (Katrilyon Lira)	-29,8 (24,8 Milyar\$)	-41,7 (1) (27,8 Milyar\$)	-39,8 (1) (26,5Milyar\$)	-21 Eylül (1) (14 Milyar\$)	-29,1
Sos, Güv, Kur, Açığı (Katrilyon TL)	-8,4 (7 Milyar\$)	-13,3 (1) (8,9 Milyar\$)	-15,9 (1) (10,6Milyar\$)	-14,8 Eylül (1) (9,9 Milyar\$)	-18,1
İç Borç Stoku (Katrilyon Lira)	122,2 (101 Milyar\$)	149,9 (1) (100 Milyar\$)	194,4 (1) (130 Milyar\$)	217 Eylül (1) (145 Milyar\$)	235 (E)
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-16,5	-14,7	-11,3	-8,0 (T)	-6,1
Bütçe Harcamaları / GSMH (%)	49,7	44,1	39,8	36,7 (T)	35,4
İhracat (% Artış)	12,3	12,0	30,0	32,3 Eylül	14,5
İthalat (% Artış)	-25,7	+22,8	+33,3	42,4 Eylül (2)	8,9
İthalat (Milyar Dolar)	-41,5	-50,8	-68,7	-70,2 Eylül (2)	104
İhracat (Milyar Dolar)	31,3	35,1	46,9	44,8 Eylül	71
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)	- 10,1	-15,8	-21,9	-25,4 Eylül	33
İhracat / İthalat, (%'si)	77,0	69,0	68,2	63,8 Eylül	68
Bavul Ticareti (Milyar Dolar)	3,0	4,1	4,0	2,9 Eylül	5
İhracatımızda AB'nin Payı, %	51,6	51,5	51,9	54,4 Eylül	55 (E)
İthalatımızda AB'nin Payı, %	44,6	45,5	45,8	47,2 Eylül	47 (E)
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	21,9	20,0	21,0	19,0 Eylül	25 (E)
Hizmet Giderleri (Milyar \$)	-13,8	-13,2	-8,5	-8,0 Eylül	12 (E)
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyar\$)	+3,4	-1,8	-6,8	-10,6 Eylül	-10,6
Direkt Yabancı Sermaye (Milyar\$)	3,3	0,6	0,6	2,3 Eylül (3)	3 (E)
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	113,9	131,1	147,0	148,2 Haziran	155 (E)
MB Döviz Rezervleri (Milyar \$)	18,7	26,7	33,6	35,9 Kasım	34 (E)

(K): 2004 yılına ait Ay'ların yanındaki rakamlar Ocak ayından itibaren kümülatiftir.

(T): DPT 2004 yılı gerçekleşme tahmini; (P): DPT yıllık program hedefleri (E): E.Çarıkçı.

(*) Ekim 2004'de Yıllık bazda TÜFE % 9,9'a inmiş, TEFE ise %15,5'e çıkmıştır.

(1) Ortalama Dolar kuru 2000'de 627 bin TL, 2001'de 1,2 milyon TL, 2002-2004 döneminde 1,5 milyon TL'dir.

(2) İthalatımızda ara malları ve hammaddelerin payı %67, sermaye malları %18 ve tüketim malları da %14'dür.

(3) Ocak-Eylül 2004'de net Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımı girişi (yabancıların satın aldığı 1,2 milyar \$'lık gayrimenkul geliri hesaba katılmaz ve 0,7 milyar \$'lık DYS çıkışı hesabedilirse) sadece 355 milyon dolardır.

Kaynak : DİE, DPT, MB, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları Dokümanları, Kasım 2004.
Derleyen: Prof. Dr. Emin ÇARIKCI, Çankaya Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi.

2004'DE EKONOMİK GELİŞMELER;

✓ **Büyüme Hızı ve FBG:** 2004 yılının ilk yarısında GSMH büyüme hızı %13,5'lik (tarım %-0,4 gerilemiş, sanayi %12,7, ticaret %17,8, ulaştırma ve haberleşme %7,5, serbest meslek ve hizmetler %10,7, ithalat vergisi %33,5) **bir artış göstermiştir.** Yıllık hedef %5 olmasına rağmen, **2004'de GSMH büyüme hızının %10'a yaklaşacak olması sonucu, 2003'den 2004'e GSMH miktarı 239 milyar \$'dan 293 milyar \$'a (yaklaşık %22,6 artış), Fert Başına Gelir (FBG) de 3390 \$'dan 4112 \$'a (%21,3'lük bir artış) çıkacak, Satınalma Gücü Paritesine (SGP'ye) göre FBG ise, 2004 sonunda 7213 \$'a ulaşacaktır.** Almanya'da FBG 25,5 bin \$, Türkiye'de de 4,1 bin \$'dır. Fark 6,2 kattır. Oysa SGP'ye göre Türkiye'de FBG 7,2 bin \$, Almanya'da 27,5 bin \$ olduğu için, **Türk ve Alman vatandaşları arasındaki gerçek ortalama hayat standardı farkı, 6,2 kat değil, sadece 3,8 kattır.**

✓ **Gelir Dağılımı:** DİE'ye göre 2002'den 2003'e nüfusun en zengin %20'lik dilimi ile, en fakir %20'lik dilimi arasındaki gelir farkı 9,4 kattan 8,1 kata indi. Yine 2002'den 2003'e, Milli Gelirden en fakir %20'lik nüfusun aldığı pay %5,3'den %6'ya, ikinci %20'nin %9,8'den %10,3'e, üçüncü %20'nin %14'den %15'e, dördüncü %20'nin %20,8'den %20,9'a çıkmış iken, bu oran en zengin %20'lik nüfus diliminde %51,1'den %48,3'e geriledi.

✓ **Enflasyon:** Bir önceki aya göre, Ekim 2004'de TÜFE'de %2,2 ve TEFE'de %3,2 artmıştır. TEFE'nin alt kollarından imalat sanayiindeki fiyat artışı ise %1,8'e çıkmıştır. Ocak-Ekim 2004 döneminde enflasyon hızları TÜFE'de %7,2, TEFE'de %12,8 artmış, yıllık bazda ise bu oranlar TÜFE'de %9,9'a inmiş, TEFE'de ise %15,5'e çıkmıştır. Çekirdek enflasyon (maliyet enflasyonu) diye bilinen özel sektör imalat sanayii aylık fiyat artışları ise Mayıs'da %1,8, Haziran'da %1,2, Temmuz da %0,3, Ağustos'da %1,5, Eylül'de %0,6 ve Ekim'de ise %1,4'lük bir artış göstermiştir.

✓ **İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı Ağustos 2003'de %79,3 iken, Eylül 2004'te %84,8'e (Özel Sektörde %79,9'dan %83,1'e) çıkmıştır.**

✓ **İmalat Sanayii üretimi 2001 yılında %-9.9 gerilemiş iken, bu oran 2002'de %10,7'lik bir artışa dönüşmüş, 2003 yılında ise %9,7 artmıştır. Ocak-Eylül 2003'de %8,0 olan bu artış, Ocak-Eylül 2004'de ise %12,6'ya yükselmiştir.**

✓ **Dış Ticaret ve CİD Açığı:** 2003 yılında ihracat %30, ithalat da %33,3 artmıştır. Ocak-Eylül 2004 döneminde ihracat artışı %32,3, ithalat artışı ise %42,4 olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı (ihracat / ithalat) %63,8'e gerilemiştir. Ocak-Eylül 2004 döneminde Dış Ticaret (DT) açığı -25,4 milyar \$'dır. Ocak-Eylül 2004 döneminde Türkiye'nin mal ihracatı dışında elde ettiği döviz geliri 21,9 milyar \$ olup, bunun 19 milyar \$'ı hizmet gelirlerindendir (hizmet giderleri de -8 milyar \$'dır). Bu miktarın 2,9 milyar \$'ı bavul ticaretinden olup, **başlıca hizmet gelirleri ise, milyar \$ olarak, turizm 12,6, taşımacılık 3,4, navlun 1,3, finansal, ticari, resmi ve diğer hizmetler 2,8, inşaat hizmetleri ve işçi dövizleri de 0,5'er milyar \$'dır.**

Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı (Cari Açık = döviz cinsinden mal ve hizmet gelir ve giderlerinin farkı olup, Türkiye'nin kendi mal ve hizmet gelirleri ile ulaştığı bir dengedir) -10,6 milyar \$'a ulaşmıştır. Yaz aylarında Turizm gelirleri ile bavul ticareti artışlarına rağmen beklenen gerilemeyi göstermeyen **Cari Açık, Ağustos ayında 7,6 milyar \$'dan 10,8 milyar \$'a, Kasım ayında da 2004 sonu için -14,4 milyar \$'a revize edilmiştir.**

Cari Açık hedefinin yaklaşık 2'ye katlanmasının esas sebebi ise, büyüme hızı hedefinin %5 yerine %10 olarak gerçekleşecek olmasıdır. Büyüme hızının 2'ye katlanması, ithalat hedefinin 75 milyar \$'dan 96 milyar \$'a (artış 21 milyar \$), ihracat hedefinin de 51,5 milyar \$'dan 62 milyar \$'a (artış 10,5 milyar \$) çıkmasına yol açmıştır. İthalatımızın hala %86'sı yatırım ve

üretimle ilgili ara malı ve hammaddelerden oluşmakta olduğu için, büyümedeki artış ithalat artışına ve dolayısıyla da cari açığın da sıçramasına sebep olmaktadır.

Döviz sepeti (1\$+1,5€) bazında, TL'nin %20 dolayında aşırı değerlenmişliği de, başta otomobil olmak üzere, dayanıklı tüketim malları ithalatını %140 dolayında artırarak, ithalatın ve dolayısıyla dış ticaret ve cari açıkların büyümesine önemli etkiler yapmıştır.

Cari açığın bir kısmı MB'deki döviz rezervlerinden, bir kısmı Ödemeler Dengesinin Net Hata ve Noksan kaleminden, geri kalan kısmı da büyük ölçüde, TL'nin aşırı değerlenmesine yol açan, kısa vadeli yabancı sermaye (sıcak para) girişleri ile finanse edilmektedir. CİD açığı / GSMH oranı %4,9'a çıkacak olmasına rağmen, bankacılık kesimi BDDK tarafından sıkı bir şekilde denetlendiği için, bankaların açık pozisyonlarının düşük düzeyde seyretmesi, ilaveten 2002'den Kasım 2004'e MB döviz rezervlerinin 26,7 milyar \$'dan 35,9 milyar \$'a çıkması, Ekim 2004'de Bankalardaki döviz rezervlerinin 17,7 milyar \$ ve döviz mevduat hesaplarının da 74 milyar \$ seviyesinde seyretmesinden dolayı, 2005 yılında da bir döviz krizi beklenmemektedir.

Bölgelere Göre DT Açığı: Ocak-Eylül 2004 dönemi; ihracat ve ithalatımızda, sırasıyla 25 üyeli AB'nin payı %54,4 ve %47,3'tür. 25,4 milyar \$'lık toplam Dış Ticaret Açığının sadece %34,6'sı (8,8 milyar \$'ı) AB ülkeleriyle, %23,2'si (5,9 milyar \$) KEİ Ülkeleriyle, %35,4'ü (9 milyar \$'ı) başta Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere, Orta Doğu dışındaki, Diğer Asya Ülkeleri iledir. Demek ki, Dış Ticaret Açığının tek sebebi AB ile yapılmış olan Gümrük Birliği (GB) değildir.

Ülkelere Göre DT Açığı: Ocak-Eylül 2004 döneminde Türkiye'nin en çok Dış Ticaret Açığı (DTA=ithalat-ihracat) verdiği ülkeler, milyar \$ olarak (parantez içinde sırasıyla ithalat - ihracat); Rusya -5,0 (6,3 – 1,3), Almanya -2,7 (9,1 – 6,4), Çin -2,8 (3,1 – 0,3), İsviçre -2,2 (2,5 – 0,3), Fransa -2,0 (4,7 – 2,7), İtalya -2,8 (5,0 – 3,2), Japonya -1,8 (1,9 – 0,1), Güney Kore -1,7 (1,8 – 0,1), Ukrayna -1,3 (1,7 – 0,4), İran -1,0 (1,5 – 0,5) ve Tayvan -0,7 (0,8 – 0,1) milyar \$'dır. Türkiye İngiltere ile 0,8 milyar \$'lık (3,9 – 3,1), ABD ile de 50 milyon \$'lık (3650 – 3,600) bir DT fazlası gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin esas meselesi, sadece Ocak-Eylül döneminde Rusya ile 5 milyar \$'lık; Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan ile de 7,1 milyar \$'lık Dış Ticaret Açığı vermesidir.

Bölgelere ve Ülkelere Göre İhracat Ve İthalat: Türkiye'nin Ocak-Eylül 2004 döneminde, bölgeler itibarıyla, toplam ihracatının %54,4'ü AB ülkelerine, (Almanya %14,2, İngiltere %8,7, İtalya %7,1), %16'sı İKT ülkelerine, %10,3'eri KEİ ve Diğer Avrupa ülkelerine, %9,6'sı da Amerika ülkelerinedir (ABD %8,1). Toplam ithalatımızda ise %47,3 AB ülkeleri (Almanya %12,9, İtalya %7,1, Fransa %6,7), %18,4'ü Diğer Avrupa ülkeleri, %15,1'i KEİ ülkeleri (Rusya %8,9), %10,5'i İKT ülkeleri, %7,1'i Amerika ülkelerindendir (ABD %5,1). İthalatımızda Çin ve İngiltere'nin payları ise %4,5'erdir.

✓ **İşsizlik:** 2001'den bu yana Türkiye'nin esas meselelerinden biri de artan işsizliktir. DİE verilerine göre, işsizlik oranları 2001'de %8.4, 2002'de %10.3, 2003'de de %10.5 olarak gerçekleşti. Yine DİE'ye göre, 2003'ün ikinci çeyreğinden (Nisan-Haziran) bu yılın aynı dönemine işsizlik oranı %10'dan %9,3'e gerileyerek 492,000 kişiye yeni istihdam sağlanmış olması müspet bir gelişmedir. Ayrıca, 2000-2003 döneminde, reel olarak işçi ücretleri %25.3 geriledi. Reel ücretlerdeki bu erime 2001'de %13.4, 2002'de %8, 2003'de de %6.3'tür. Bu düşüş özel sektörde daha yüksektir. 2003 yılında döviz fiyatlarındaki gerilemeye rağmen, dış rekabet gücümüzün korunması ve 2003'deki ihracat artışındaki başarıda reel ücretlerdeki düşüşün de büyük bir payı vardır.

✓ **Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) Yatırımları:** DYS yatırımlarında 2002'de 1milyar 32 milyon \$'lık giriş, 55 milyon \$'lık çıkışla net DYS girişi 977 milyon \$ iken, 2003 yılında ise 578 milyon \$ giriş ve -499 milyon \$ çıkış olduğu için net DYS girişi sadece 79 milyon \$'dır. Dünyada 2002'de DYS yatırımı stoku 7.1 trilyon \$'dır. Türkiye'nin payı ise sadece %0.3 (binde 3) ile 18.6 milyar \$'dır.

Yabancıların Gayrimenkul Alımları: 12 Temmuz 2003'de Tapu Yasası'nda yapılan değişiklikten bu yana yabancıların Türkiye'de gayrimenkul (taşınmaz= ev, arsa ve arazi) satın almaları artmıştır. Bu satışlardan elde edilen dövizler Merkez Bankası (M.B) tarafından ödemeler dengesinin net hata-noksan kaleminde gösterilirken, Temmuz 2004'den itibaren DYS

kalemleri içerisinde yer almaya başlamıştır. Neticede, Haziran 2004'den Ağustos 2004'e brüt DYS girişinde 3 katlık bir artış ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böylece Ocak-Eylül 2004 döneminde 2,3 milyar \$'lık DYS kaleminin 1,2 milyar \$'ı yabancılara gayrimenkul alımından (19 Temmuz 2003'den bu yana 7 bin adetten fazla gayrimenkul satın alınmış), 1,1 milyar doları da DYS girişinden kaynaklanmıştır. Bu 9 aylık dönemde Türkiye'den çıkan DYS yatırımı tutarı da 0,7 milyar \$ olduğuna göre, bu dönemde Türkiye'ye giren net DYS girişi, Ödemeler Bilançosu'nda görüldüğü gibi 1,6 milyar \$ yerine, sadece 0,4 milyar \$ (1,1 – 0,7) seviyesindedir.

Yabancıların gayrimenkul alımlarından elde edilen döviz gelirlerinin DYS kalemleri içerisinde gösterilmesi doğru değildir. Çünkü, bu alımlar orta ve uzun vadelerde istihdama ve ihracata, yok denecek kadar az katkı yaptığı gibi, Türkiye'deki DYS yatırımlarının geçmişteki gelişmeleri ile uluslararası mukayeselerin yapılmasında büyük bir kargaşaya yol açacaktır.

✓ 2003 Yılı itibarıyla Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ise; toplam üretimde (GSMH'de 18.ci, nüfus itibarıyla 15.ncidir. Dünya dış ticaretinde Türkiye'nin payı ihracatta %0.7 (binde yedi), ithalatta da %0.9'dur.

✓ HM'nin Ocak 2004 Finansman Tablosuna göre, 2003'te Toplam Borç Servisi (Faiz ve Anapara geri ödemesi) 108 milyar \$'dan (97 milyarı iç borç, 11 milyar \$'ı dış borç), 2004'te 127 milyar \$'a çıkacaktır (116 milyar \$'ı iç borç, 11 milyar \$'ı da dış borç). Böylece 2003'te Toplam Borç Servisinin %91'i İç Borç Servisine gitmektedir. 2003'te Hazine içerden 90 milyar \$ borçlanmış, 97 milyar \$ iç borç geri ödemesi yapmışken (İç Borçları Geri Çevirme Oranı –IBGÇ- %93 iken = piyasaya 7 milyar \$ bırakmış), 2004 hedefi ise, Hazine 116 milyar \$ iç borç ödemesi yapacak 102 milyar \$'lık iç borçlanmaya gidecektir (IBGÇ=%88).

✓ 2004 Devlet Bütçesi Gerçekleşmeleri: Ocak-Eylül 2004 döneminde Bütçe Harcamaları 100,9 katrilyon (ktr) TL, Gelirleri 79,8 ktr TL olup, Bütçe Açığı da –21,1 ktr TL'ye= 14 milyar \$ (SGK açıkları 14,8 ktr TL=9,9 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 45 ktr.TL (30 milyar \$) olup, bu durumda;

- Toplam gelirlerin (79,8 ktr) %56,4 ve vergi gelirlerinin (64,9 ktr) %69,3'ü faiz ödemelerine (45 ktr. TL) harcanmıştır (2003'de bu oranlar sırası ile %58,6 ve %69,5 idi).

- Toplam faiz ödemelerinin (45 ktr) %89,8'i (40,4 ktr) İç Borç (145 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10,2'si de (4,5 ktr) Dış Borç (148 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.

BEKLENTİLER VE SONUÇ

Yukarıdaki oranlar Ekonomik dengelerin hala bıçak sırtında olduğunu göstermektedir. Onun için, önümüzdeki yıllarda da kamuda mali disipline ve sıkı para politikasına devam edilmesi gerekmektedir. Bütçede ve iç borçları çevirmede nispi bir iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin esas meselesi Dış Borç Stokundan çok, İç Borç Stokudur. Nitekim; 2002'den Eylül 2004'e İç Borç Stoku 100 milyar \$'dan (150 ktr TL) 145 milyar \$'a (217 ktr TL) çıktığı halde, aynı dönemde Dış Borç Stoku 131 milyar \$'dan sadece 148 milyar \$'a çıkmıştır. Türkiye'de, Devlet Bütçesinin en büyük kara deliği ise, Bütçe Açığının %70'den fazlasını oluşturan SGK (Sosyal Güvenlik Kurumları) açıklarıdır.

Ağustos 2004 itibarıyla Türkiye'nin toplam borç stoku 291 milyar \$ (iç borç 143 + dış borç 148) olup, kamunun toplam borç stoku ise, 207 milyar \$'dır (sadece 17,5 milyar \$'ı IMF ve Dünya Bankası'nadır). Çünkü, 148 milyar \$'lık dış borç stokunun 65 milyar \$'ı (%44'ü) kamu kesimine, 83 milyar \$'ı (%56'sı) da, başta bankalar olmak üzere, özel sektöre aittir. Özetlersek son dört yıldır mali disipline uyulmamış olsaydı, özellikle iç borç stoku daha hızlı artardı.

Temmuz 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç borç stokunun %18'i döviz cinsinden veya dövize endeksli, %40'ı sabit faizli, %43'ü de değişken faizli olup, bu stokun alıcılara göre dağılımında piyasanın payı %60,5, Kamu'nun payı da (MB, Kamu Bankaları ve Diğer Kamu) %39,5'tir (DPT, Mali Piyasalardaki Gelişmeler, Ağustos 2004 sayfa 11).

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 2002'den 2003'e ; Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt) / GSMH Oranı %93.6'dan %83.5'e, Toplam Kamu Borç Stoku (Net) / GSMH Oranı da %79'dan %70'e gerilemiştir. Bu (Net) oran 2000'de %57 iken, ekonomik kriz sonucu 2001'de %91'e fırlamış idi. AB'de parasal birliğe katılımın ön şartlarını kapsayan Maastricht Kriterlerinde kamu borç stoku/GSMH oranı %60 olmakla birlikte, Türkiye'de İç Borç Stoku ortalama vade yapısının çok kısa vadeli olmasından dolayı, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda güvenini sağlayabilmesi ve bu piyasalardan düşük faizli orta ve uzun vadeli krediler çekebilmesi için Brüt oranın %50, Net oranın da %40 dolayına çekilmesi gerekmektedir. Mesela, Ağustos 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç Borç Stokunun %71'ini oluşturan Tahvil+Bono'dan oluşan Nakit borçların (124+26=150 katrilyon TL) ortalama vade yapısı sadece 11,7 aydır (Tahvilde 13,2 ay Bono'da 3,6 ay, DPT, Ağustos 2004, s.10),

Kamu Kesiminde (Devlet, KİT'ler, Belediyeler ve BİT'lerde) **aşırı israfı azaltacak**, tasarruf ve verimliliği artıracak yapısal tedbirler ile, özelleştirme ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele konularında **daha hızlı adımlar atılması gerekmektedir. Bu konularda daha hızlı hamleler yapılmadığı sürece enflasyonla mücadelede ve büyümede elde edilen başarılar kalıcı olamaz. Bütçe Açığı / GSMH oranı %11 seviyesinden %4'ün altına indirilene kadar talepteki bir canlanma ve döviz fiyatları artışları (ithalatın %86'sı üretim ve yatırım mallarından oluştuğu için iç fiyatlara yansıtılacak) normal seviyelerine ulaştığında enflasyon hızındaki düşüşün devam etmesi çok zor görülmektedir.**

Diğer beklentilere gelince: Türkiye enflasyonla mücadelede önemli bir mesafe almış olmasına ve büyüme hızı da 2002'den bu yana %5'in üzerinde bir artış göstermesine rağmen, bu olumlu gelişmeler yatırım ve istihdam artışına önemli bir katkı sağlamamaktadır. Ocak-Haziran 2003'den Ocak-Haziran 2004'e toplam ithalatı;

- Yatırım malları payı %14.6'dan %17,8'e çıkması yatırımlarda bir kıpırdanma başladığının,
- Tüketim malları payının da %9.9'dan %14.4'e çıkması, TL'de varolan %20 dolayındaki aşırı değerlenmişliğin ortaya çıkardığı olumsuz etkinin açık bir göstergesidir. Bu oranın tekrar %10 dolayına inmesi ve dış rekabet gücümüzün artması için TL'nin bir an önce en az %10 değer yitirmesine yönelik gerekli iktisat politikaları ortaya konmalıdır.

Bu yılın ilk çeyreğinde toplam imalat sanayii üretim değeri içinde kamunun payı %21, özel kesimin payı ise %79 olarak gerçekleşmiş olup, bu dönemde kamu kesimi yatırımlarında %11.3'lük bir azalışa rağmen, bu oran özel kesimde %60.6'lık bir artış göstermiştir. Aralık ayından sonra AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanabilirse, bir yandan özel sektör yatırımlarındaki artış devam edecek, öte yandan, eğer Türkiye'ye tam üyelik tarihi verilirse, DYS yatırımlarında beklenen sıçrama ile son yıllarda artış eğilimine giren işsizlik, hiç olmazsa 2005'in ikinci yarısında, düşüş eğilimine girecektir.

IMF ile 3 yıllık yeni Stand-by anlaşması: Hükümetin IMF ile 2005-2007 dönemini kapsayan yeni bir stand-by anlaşması yapacak olması yerinde bir karardır. Çünkü, IMF Ülke (Türkiye) Raporu No: 2004/2002'ye göre, 2003'den 2006'ya Türkiye'nin;

- Rezervleri 35 milyardan 21 milyar \$'a inecek,
- Kısa Vadeli Borçlar / Rezervler oranı %65'den %142'ye,
- (Kısa Vadeli Borçlar + Dış Borç Ödemesi) / Rezervler oranı da %119'dan %225'e fırlayacaktır.

Bu oranların 2003'de düşük olmasının ana sebebi, Türkiye'nin 2002 başında IMF'den 16 milyar \$'lık ek destek sağlaması ve Ağustos 2003'de de IMF'ye geri ödenecek 11 milyar \$'lık borcun ertelenmesidir. Türkiye'nin bu durumda IMF ile 2005-2007 dönemini kapsayacak 3 yıllık bir **Stand-by anlaşması ile sağlayacağı avantajlar ise;**

- Bu dönemde IMF'ye ödemek zorunda olduğu 20 milyar \$'lık borç için IMF'den tekrar 10-12 milyar \$'lık ek kaynak sağlamak veya bu miktar borcu tekrar ertelemek,
- Bu yıl sonunda 14,4 milyar \$ olarak revize edilen **Cari İşlemler açığının** hiç olmazsa yarısını IMF'den alınacak ek kaynakla, diğer yarısını da döviz rezervlerini azaltarak finanse etmek,
- IMF'den alınacak ek kaynaklarla döviz fiyatları artışını frenleyerek enflasyonla mücadeledeki başarısını sürdürmek,

- Nominal ve özellikle reel **faiz oranlarını %10'lara çekerek iç borcu çevirmede daha az zorlanmak,**
- Mali disiplinin süreceğine dair iç ve dış piyasalara **güven vererek,** Türkiye'nin dış kredibilitesine ve **yukarıda sözünü ettiğimiz müspet gelişmelere de önemli katkılar sağlayacaktır.**

“Ekonomi’de Bedava Yemek Yoktur”. Herşeyin bir bedeli vardır. IMF, Türkiye’de gerçekçi kur politikası uygulamasını, ülke gerçeklerine uymayan sözde dalgalı kur politikasını dayatarak, engellemektedir. IMF ile yapılacak yeni Stand-by anlaşmasının en önemli olumsuz etkileri ise;

- TL’nin aşırı değerlenmesini artıracak,
- İthalat artışını hızlandırmak, ihracat artışını yavaşlatmak suretiyle
- **Dış Ticaret ve Cari İşlemler açıklarını büyüterek Türkiye’yi 1-2 yıl için IMF’ye daha muhtaç hale getirecek,**
- **Orta ve uzun vadelerde de dışa dönük sanayiileşmeyi caydırmaya devam edecektir** (Daha fazla bilgi için **bakınız, E. Çarıkçı Mart 2004 kitabı makale No. 9 ve 21).**

Yukarıdaki olumsuz gelişmeleri asgari düzeye indirmek için, **hükümet, yeni Stand-by müzakerelerinde 2005’den itibaren** kur politikasında Dalgalı Kur yerine **“Güdümlü Dalgalanma”ya** geçmek ve **yılda %10’u geçmemek üzere, Merkez Bankası’na küçük oranlı kur ayarlama yetkisi verilmesinde ısrar etmelidir.**

AB İLE MÜZAKERELER VE BEKLENTİLER

AB Komisyonu’nun 6 Ekim 2004’de Türkiye-AB arasında, tam üyelik yolunda **müzakerelerin başlaması** konusunda yeşil ışık yakmasıyla, **Dış İşleri Bakanımız Sn. Doç. Dr. Abdullah GÜL’ün** ifadesiyle, **“hem AB, hem de Türkiye için tarihi bir adım attı”.** Çünkü, Türkiye’nin **AB’ye tam üyelik yolunda 1963 yılından beri (41 yıldır) süren zigzaglar şimdilik rayına oturmuş oldu.**

Türkiye müzakerelerin başlaması için **Kopenhag Siyasi Kriterleri’ni yerine getirdi. Tam üyelik için ise,** yapılmış olan siyasi reform yasalarının uygulamada da başarılı olmalarına ilaveten, Türkiye’de **Maastricht Kriterleri’ne yaklaşılması hedefi gündeme gelerek,** Türkiye bir anlamda **AB tam üyelik hedefi için 10 yıllık bir stand-by (istikrar programı) uygulamayı kabul etmiş oldu.** Çünkü **Maastricht Kriterleri;**

- **Fiyat İstikrarı:** Her üye ülkenin yıllık ortalama **enflasyon hızı, en düşük** enflasyon oranına sahip 3 üye ülke ortalamasından **%1,5’den fazla olmamalıdır** (%1,5+%1,5=%3 dolayında bir yıllık enflasyon gibi),
- **Kamu Açığı:** Üye ülkelerin bütçe açığı o ülke GSMH’sının **(Bütçe / GSMH Oranı) %3’ünü aşmamalıdır** (Türkiye’de bu oran 2003’den 2004’e, %11’den %8’e inecektir),
- **Kamu Borçları:** Üye ülkenin kamu borçlarını (kamu iç ve dış borç stokunun toplamının) o ülke GSMH’sinin **(Kamu Borçları / GSMH Oranı) %60’ı geçmemelidir.** (Türkiye’de bu oran 2004’de %70’e inmiş ise de, esas sorun özellikle iç borç stokunun çok kısa vadeli olmasıdır)
- **Faiz Oranları:** Uzun vadeli faiz oranları, en düşük enfasyona sahip 3 üye ülkenin **yıllık ortalama faiz oranını %2’den fazla aşmamalıdır.** (%6+%2=%8 gibi)
- **İstikrarlı Döviz Kur’u:** Euro’ya geçmeyen üye ülke paraları **devalüasyon olmaksızın** Avrupa Para Sisteminin döviz kurları mekanizmasında öngörülen normal dalgalanma marjlarına **(kur ayarlamalarına) uymalıdır.**

Türkiye, 12 Eylül 1963’de imzalanan ve nihai hedefi tam üyelik olan, 1 Aralık 1964’de yürürlüğe giren **Ankara Anlaşması ile** o zamanki AET’ye bugünkü **AB’ye “ortak üye” olmuştur.** **AB’nin 11 Aralık 1999 günü Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye adaylık statüsü** tanındıktan sonra, 11 Nisan 2000 tarihinde toplanan **Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, Türkiye’nin adaylık sürecinde AB müktesebatına (mevzuatına) uyum çalışmaları için 8 adet alt komite** kurmuş, bu komiteler **31 anabashiktan 28’ini Haziran 2000’den itibaren ele almaya başlamış, fakat AB ile müzakereler başlamadığı için elde edilen başarılar çok sınırlı kalmıştır.**

Önümüzdeki en az 10 yıllık müzakere süresince Türkiye’yi en çok zorlayacak anabashiklar (parantez içinde ele alınması ve çıkartılması gereken AB’ye uyum mevzuatı sayısı)

ortak tarım (191), balıkçılık (270) ve taşımacılık (124) politikaları, sosyal politikalar ve istihdam (114), bölgesel politikalar (31), adalet ve iç işleri (159) ve çevre (174) dir. AB ile müzakere edilmesi gereken diğer alanlar ise; malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı (579), gümrük birliği (118), şirketler hukuku (29), rekabet ve devlet yardımları (53), vergilendirme (140), istatistik (140), sanayi politikaları (14), bilim ve araştırma (38), enerji (120), dış ilişkiler (580), ortak dış ve güvenlik politikaları (250), mali kontrol (33), ekonomik ve parasal birlik (56) dir.

AB ile müzakerelerin başlamasıyla yukarıdaki önşartların yerine getirilmesi uzun bir zaman alacak olsa bile, bu çalışmalar Türkiye için (Gümrük Birliği'nde olduğu gibi AB ile sadece sanayii malları ticareti ilişkisi değil) siyasi, ekonomik, mevzuat ve sosyal açılardan topyekün bir batılılaşma projesi haline gelmiştir.

AB Komisyonu'nun 2004 İlerleme Raporu ile yakılan yeşil ışık ve bu raporun nihai metni, 17 Aralık 2004 Kopenhag Zirvesi'nde (Başbakanlar ve Devlet Başkanları toplantısı) nihai ve kesin şeklini alacaktır. Maalesef bu Rapor; Alevi camiasının ve Kürtlerin azınlık statüsü, ekümenlik tanınması, işçilerin serbest dolaşımının sürekli olarak askıya alınma ihtimali ve müzakerelerin ucunun açık olması gibi, daha önce hiçbir aday ülkeden istenmeyen, Türkiye'nin kabul edemeyeceği bazı çifte standart talepleri ile doludur.

Hükümet, ana muhalefet ve sivil toplum örgütleri el birliği ile hareket ederek 17 Aralık'a kadar; azınlıklar ve ekümenlik konusunda AB yetkililerine Lozan'ın deldirilmemesi için baskı yapmalı, işçilerin serbest dolaşımını, Polonya'ya uygulandığı gibi, 7 yıldan fazla askıya alınmaması ve Türkiye'ye de, diğer aday ülkelerin tamamına verildiği gibi, "tam üyelik tarihi" verilmesi konularında gerekli seferberliği başlatmalıdır. Çünkü, Türkiye'ye AB'ye tam üyelik tarihi verilmemesi, DYS yatırımlarında beklenen sıçramaya büyük bir darbe vuracaktır.

17 Aralık'ta Türkiye'ye tarih verilse bile, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü AB'ye girmekten daha önemli olduğu için, Türkiye'ye Lozan Antlaşması'nda belirlenen gayrimüslim azınlıklar dışında azınlık dayatılmasının kabul edilemeyeceği AB yetkililerine açık bir şekilde ifade edilmelidir. Alevi vatandaşlarımız ve bölücülük peşinde koşmayan Kürt asıllı vatandaşlarımız defalarca bu milletin asli unsuru olduklarını beyan ettikleri ve son olarak da Alevi cemaatinin bir azınlık olmadığını deklare etmiş olmasına rağmen, bu konuda dayatma sürerse, Türkiye AB'ye rest çekmelidir.

Herşeye rağmen, Kötümserliğe gerek yoktur. Türkiye'yi ekonomik açıdan daha iyi günler beklemektedir. Çünkü, Türkiye yıllık 60 milyar \$'ı aşacak ihracat hacmi ile dünyada 24. en büyük ihracatçı ülke durumuna gelmiştir. İlaveten son 2,5 yıldır ABD doları 1.5 milyon TL dolayında seyrettiği halde, ihracattaki başarının anahtarı, kayıt dışı istihdamın devamı ve neticede de, iç piyasanın durgunluğundan dolayı Türk müteşebbisinin düşük kar yüzdesi ile yetinmeyi ve sürümden kazanmayı öğrenmek zorunda kalmış olmasıdır. İhracatın sürükleyici sektörleri ise, tekstil ve hazır giyimden çok, katma değeri düşük olsa da, otomotiv sektörü (kara taşıtları ve yedek parçaları), elektirikli makinalar ve diğer cihazlardır.

Makalemi 14 Kasım 2000 akşamı Işık TV'de yönetmekte olduğum "Ekonomik Analiz" programında, maalesef İstanbul'da bir Müslüman mezarlığında öldürülen, Sn. Merhum Üzeyir GARIH'in değerlendirmeleri ile bitirmek istiyorum.

"Sayın hocam, Türkiye'de 12 milyon kişi gerek gelir seviyesi ve gerekse eğitim düzeyi bakımından Avrupa standartları seviyesindedir. Milyon kişi olarak Danimarka'nın nüfusu 5,3, Avusturya'nın 8,2, İsveç'in 8,9 ve Belçika'nın 10,2 milyondur. Bu durumda nüfus itibarıyla, Türkiye'deki 12 milyon Avrupa standartındaki kişi sayısını yukarıdaki ülke nüfuslarına oranladığımızda, milyon kişi olarak, Türkiye'nin 2,3 Danimarka, 1,5 Avusturya, 1,3 İsveç ve 1,2 kat Belçika nüfusu düzeyinde yetişmiş insan gücü vardır.

AB ülkelerinin nüfus yapısı giderek azalmakta ve yaşlanmakta, Türkiye ise, yıllık %1,5 nüfus artışıyla, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Sanayileşme açısından da, Türkiye özellikle son 20 yılda dinamik genç bir müteşebbis gücü yetiştirmiştir. Bu sayısal gerçekler ekonomik açıdan AB ülkeleri ile boy ölçüşmede Türkiye'nin potansiyelini göstermektedir. Yeterki, gerekli ekonomik ve siyasi reformları sağlayıp, bürokratik engelleri

de asgari düzeye indirerek Türk insanının teşebbüs gücünün önü açılabilsin. Kötümser olmaya gerek yoktur. ”

Not-1: Türkiye’de ve Türk Cumhuriyetlerinde ekonomik sorunlar ve çözüm yolları, Türkiye-AB ekonomik ve mevzuat ilişkileri ile DYS yatırımları konularında detaylı bilgi için bakınız, Prof. Dr. Emin ÇARIKÇI'nın 46 makale ve 400 sayfadan oluşan güncelleştirilmiş 2. Baskı Kitabı: TÜRK DÜNYASINDA EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ. AKÇAĞ Yayınları, Mart 2004 (Tuna Cad. 8/1, Kızılay – Ankara (0312-4321798)).

Not-2: Bu makalede yer alan Tablonun 2004 yılı kolonundaki veriler her ay revize edilerek ve metin güncelleştirilerek Çankaya Üniversitesi’nin Ana Web sayfasında yayımlanmaktadır. (<http://www.cankaya.edu.tr>)